

Bediüzzaman, toplumun iman kodlarıyla ilişkisini yeniden tesis etmeye dönük bir çabayı ortaya koymuştur

Ahmet Yıldız

Doç. Dr.

Konuşan: Habibe Işık

Bediüzzaman'ın Eski Said, Yeni Said ve Üçüncü Said dönemlerinde ortaya koyduğu din-siyaset- devlet telakkilerinin karşılaştırmasını yapabilir miyiz? Eski Said döneminden Yeni Said dönemine geçişte nasıl bir farklılık görüldü?

Aslında ilk önce Bediüzzaman'dan bağımsız olarak o dönemlerin özelliklerine bakmak gerekiyor tabiki. Eski Said dönemi İslâm'ın devlet dini olduğu, İslâm'ın siyasi meşruiyetin referansı olarak kabul edildiği, anayasal meşrutiyetçi bir yönetim yapısının olduğu bir dönem. Dolayısıyla burada Bediüzzaman'ın siyasete bakışı bütünüyle İslâm'ın referansı; İslâm'ı esas alan, ahkamda dört mezhebi gözeten ve devletin İslâmi esaslara göre fonksiyonlarını yerine getirmesini zorunlu olarak ön gören bir yaklaşımdan hareketle oluşturulmuş bir bakış açısı. Fakat Cumhuriyet'le birlikte seküler bir siyasi yapının ortaya çıktığını, İslâmiyet'in artık siyasi meşruiyet referansı oluşturmadığı dönemi yaşıyoruz. Bir de bu dönemi otokratik -demokratik olarak iki dönemde kademelendirmek gerekir. Bediüzzaman'ın tek parti otokratik dönemde kurduğu ilişkiyi ve demokrasiye geçiş gerçekleştikten sonra siyasetle kurduğu ilişkiyi farklı olarak görmek gerekir. Tek parti dönemi siyasetin bütünüyle toplumdan koparıldığı, toplumun taleplerinin siyasette anlam ifade etmediği, toplum mühendisliğinin siyaset yoluyla gerçekleştirildiği bir dönem. Bu dönem ne muvafık olmanın ne de muhalif olmanın bir anlam taşımadığı, toplumsal taleplerin yok sayıldığı bir dönem

Toplumun taleplerinin açık hale geldiği çok partili demokratik döneme geçtiğimizde ise siyasetin İslâm'a duyarlı hale gelmesini amaçlayan ve bu açıdan da siyasete ve siyasetçiye yol gösterme, yön verme gibi bir fonksiyon yüklediğini görüyoruz.

olduğu için Bediüzzaman siyasetle zaten ilişki kurmuyor.

Siyasi alanın yeni girilen dönemde, Bediüzzaman'ın ifadesiyle kitlelerin İslâm'a olan bağların koparılmasına dönük bir program uygulamaya konulduğu için, öncelikli olarak toplumda İslâmiyet'i devam ettirmek gibi bir problemle karşı karşıya. Siyaset artık önceliğini kaybediyor. Siyasetin önceliğini kaybettiği bir dönemde Bediüzzaman'ın temel hareket noktası toplumun İslâm ve imanı ile olan bağını yeniden kurmak ve inşa etmektir. Bütün çaba bundan ibaret ve temel meselesi de bu. Bu çok önemli bir çaba. Çok stratejik bir bakış açısı. Ama politik bir tavır değil. Çünkü politik tavır esas itibarıyla iktidarla ilişkili olan, iktidarın nasıl düzenlenmesi, devlet ve toplum arasındaki ilişkinin nasıl kurulması gerektiğine dönük bir bakış açısı da içerdiği için politik tavır olarak görmek gerekmiyor. Ama son derece stratejik bakış açısı. Siyaseti çok iyi okuyan siyasetin ne anlam ifade ettiğini, etmesi gerektiğini fark eden ve bunun üzerinden toplumla ilişki kuran bir bakış açısı. Dolayısıyla siyasetin toplumu dinsizleştirmeye veya dindışılaştırmaya yöneldiği bir dönemde toplumun iman kodlarıyla ilişkisini yeniden tesis etmeye dönük bir çabayı ortaya koyuyor Bediüzzaman.

Toplumun taleplerinin açık hale geldiği çok partili demokratik döneme geçtiğimizde ise siyasetin İslâm'a duyarlı hale gelmesini amaçlayan ve bu açıdan da siyasete ve siyasetçiye yol gösterme, yön verme gibi bir fonksiyon yüklediğini görüyoruz. O zaman temel olarak Cumhuriyet döneminde ikili bir tavır ortaya çıktığını görüyoruz. Tek parti döneminde hem toplumun öncelikleri açısından hem de siyasetin yapısı açısından bu ikili tavrı görüyoruz. Tek parti döneminde, siyasetin hesap verebilirlik niteliği olmadığı için, şeffaflığı olmadığı için, toplumla bir bağı olmadığı için, ne temsile, ne katılıma ne de toplumun talepleri açısından misyon üstlenmediği, aslında aksine toplumu kendi kalıplarına göre şekillendirmeyi amaçladığı için siyasetle bir ilişki kurması mümkün değil. Ama siyasetin cevap verebilir hale geldiği, toplumu görebildiği ve siyaset yapanların da temsil fonksiyonunu yeniden üstlendiği bir dönemde Bediüzzaman, dinin toplumdaki yerine paralel bir şekilde siyasetin dine ve dindarlığın taleplerine duyarlı hale gelmesini talep ediyor. Bu talebi de İslâm'ın temel ilkelerinde şair olarak ifade ettiği, aslında İslâm'ın tezahürlerinin korunması anlamında bir yönlendirici fonksiyon üstleniyor ve bu anlamda ilişki kuruyor. İlişki kurarken aslında siyaseti bir bütün olarak algılıyor ve hem iktidar hem muhalefetle bu açıdan ilkesel bir ilişki kurmayı amaçlıyor. Ancak muhalefetin büyük ölçüde tek parti döneminde bütün sorumluluğunu üstlenen bir siyasi parti tarafından üstlenilmesi, bu partinin de geçmişiyle dönüp yüzleşme, hesaplaşma gerçekleştirilmemesi, bir muhasebe yapmaması yüzünden ve bu parti içerisinde, Bediüzzaman'ın kendi ifadesiyle, dinsizlik politikalarına alet eden bir grubun partiyi yönlendirmesine açık olduğu için eleştirel bir tavır ortaya koyuyor. Bu partinin artık toplum tarafından iktidara getirilmesinin mümkün olmadığını belirtiyor. Ama bu parti kendisini muhasebe eder, yanlışlarını görür ve bu açıdan toplumla ilişkisini yeniden kurarsa ve bu toplumla ilişkisini kurarken toplumun aynı zamanda Müslüman bir toplum olduğunu anlayarak Müslüman bir toplumun dini yaşaması için ihtiyaç duyduğu ta-

leplere duyarlı hale gelirse bu bakış açısı değişebilir. Bediüzzaman gerektiği yerde muhasebe yapabilmesini istiyor. Bu muhasebe gerçekleşmediği için de bu partiye karşı tavrı alıyor.

İktidarla ilişki de aslında iktidarın toplumun ilişkilerine açık hale gelmesi niteliği yüzünden kurduğu bir ilişki. O toplumdaki beslenen, o toplumun oylarıyla temsil fonksiyonunu yerine getiren bir siyasi partinin bunun içerisindeki dini duyarlılıklara da açık olması ve bunun gereğini yerine getirmesi gerekir. Somut olarak Bediüzzaman bunu telaffuz eder. Bu açıdan önce çıkardığı bir nokta, milliyetçiliğin ve İslâmcılığın siyasete temel oluşturmasının oluşturduğu riskler ve sakıncalara dikkat çekmesidir. İslâmî terbiyenin önemli ölçüde zedelendiği bir dönemde dinin inhisar altına alınabilme riskinden bahsediyor, tırnak içinde, İslâmcılık olarak ifade edebileceğimiz İslâm'ın siyasal görünümünün müstakil bir çizgi halinde kendisini ortaya koymasını sakıncalı buluyor. Dinin siyasi bir kurumla ilişki kurmasını dinin gelişmesi, bütünü kapsamı açısından sakıncalarla dikkat çekiyor. Aynı şekilde milliyetçiliği de bu toplumu bölen, ayrıştıran, hem dini bağlar üzerinden bir arada yürütmesini zedeleyen bir unsur olarak değerlendirdiği için milliyetçi hareketlere de ilkesel olarak karşı çıkıyor. Dolayısıyla, tırnak içinde, hem İslâmcı hem de milliyetçi siyasi çizgilerin meşruiyetini sorguluyor ve deyim yerindeyse bu açıdan ilkesel olarak bunları reddediyor. Geriye kalan ve liberal olarak nitelendirilebileceğimiz; ama aynı zamanda toplumun dini duyarlılıklarına da karşılık veren siyasi çizgiyi ise sürekli olarak yönlendirme, yanlışlarında uyarma; ama yapılması gerekenler noktasında da deyim yerindeyse sürekli farkındalık oluşturmaya dönük bir siyasi bakış açısı oluşturuyor. Siyasetle kurduğu ilişki her zaman aslında belli bir çizgiyi izliyor Eski Said döneminden farklı olarak.

Eski Said dönemi siyaseti gerçekten önceleyen, siyaset yoluyla İslâm'a hizmet edebileceğini düşünen, bunun için de aksiyon pozisyonunda faal olarak çalışan; dernekler, çeşitli toplumsal guruplarla, halkla iç içe, aşiretleri de siyasi bir aktör olarak değerlendirirsek, her yerde İslâm üzerinden bir mobilizasyon oluşturmaya çalışan bir bakış açısına sahip. Ama bu bakış açısı ne zaman var? İslâm'ın devletin dinini oluşturduğu toplumsal meşruiyetin esası olduğu, insanların doğrunun iyinin referansı olarak İslâm'ı kabul ettiği bir dönemde bu gerçekleşiyor. Ama artık laikliğin devletin temel niteliklerinden biri haline getirildiği dönemde durum farklılaşıyor. Din ve siyaset ilişkisinin dinin belirleyiciliğinden çıktığı bir dönemi farklı ele almak gerekir. Esasında burada açarsak şunu söyleyeyim. Seküler şaheserinde Charz Taylor Batı'da, özellikle katolik toplumlarda laikliğin nasıl ortaya çıktığını anlatırken üç parametre üzerinden de değerlendiriyor. Birinci parametre; dindarlıktaki azalış... Batı'da düşünürsek haftalık pazar günü yapılan ayinlerine katılımdaki düşüş. Laikleşme ile birlikte bunun düştüğü görülüyor. İkincisi; insanların Allah inancını belirli bir veri olarak kabul etmesi; ama modernleşme ile birlikte Allah inancı bireyselleşiyor ve insanların seçimlerinin tercihlerinin ucunda edinilen bir kanaate dönüşüyor. Üçüncüsü ise kamusal alanı düzenleme, artık, sadece seçeneklerden biri haline geliyor. Kamusal alanın tek ölçüsü haline gelmiyor. Bu açılardan düşündüğümüzde

Dinin siyasi bir kurumla ilişki kurmasını dinin gelişmesi, bütünü kapsamı açısından sakıncalarla dikkat çekiyor. Aynı şekilde milliyetçiliği de bu toplumu bölen, ayrıştıran, hem dini bağlar üzerinden bir arada yürütmesini zedeleyen bir unsur olarak değerlendirdiği için milliyetçi hareketlere de ilkesel olarak karşı çıkıyor.

Tarafgir bakış açısı... siyasette tarafgirleşmenin beraberinde getirdiği ahlaki problemler ki buna II. Dünya Savaşı'ndaki örneklerle açıkça yer veriyor. Siz savaşan tarafları izleyip güncel siyaseti takip ederken, yanlış olana taraftar olursanız, zulme taraftar olursanız farkında olmadan.

Eski Said dönemi, imparatorluk dönemine tekabül ettiği için, kamusal alanı belirlemede tek ölçü -uygulamada olmasa bile- söylem düzeyinde İslâm'dır. Dolayısıyla İslâm'dan hareketle siyaset oluşturmada hiçbir beis yok. Müslümanlar açısından özellikle halk açısından da bir beis yok. Dindarlık ayrı bir konu.

Cumhuriyet'le birlikte bu ortadan kalkıyor. Kamusal alanda artık Allah inancı belirleyici değil. Din kamusal alanı belirleyen tek ölçü, tek bir kriter olma niteliğini de kaybediyor. Böyle bir ortamda Bediüzzaman, önce bireysel olanı inşa etmeye çalışıyor. Allah ile olan ilişkiyi günlük hayatın içerisinde nasıl yerleştirebileceğimizin yollarını arıyor. İman- hayat şeriat denklemi, ayrışık, birbirini takip eden süreçler değil, iç içe olan süreçlerdir. Bu anlamda bütün boyutlarıyla var olan ve yaşanan, sadece devletten bağımsızlaşarak insanların bireysel ya da aile düzeyinde yaşamaya çalıştıkları inanç bütünü haline geliyor. O inanç bütünü içerisinde sokağa taşıdığınız inançlarınız, kamusal alana taşıdığınız inançlarınız var. Kıldığınız namaz gibi, faiz gibi yerine getirmeye çalıştığınız, zekat gibi bireysel olarak devam ettirmeye çalıştığınız ibadetler var. Dolayısıyla bireysel düzeyde zaten yaşanmaya çalışıldığı, sadece kamusal alandan uzaklaştırıldığı bir dönem bu. Bediüzzaman, hayat ve şeriatı yine iman korkusu üzerine inşa ederek bireysel olarak insanın bunu nasıl yaşayabileceğine dair çok temel bir çerçeve koyuyor ortaya. Bediüzzaman iman-hayat- şeriat denklemini bir bütün olarak ele alıyor. Yoksa hayat sonra gelecek, şeriat sonra gelecek... bu kategorik bakış açısı son derece problemlerli bir bakış açısı. Böyle bir anlama biçiminin doğru olmadığını düşünüyorum.

Bediüzzaman siyasete nasıl yaklaşıyor? Siyaseti, asla yaklaşılmaması gereken şeytani bir durum, hal ya da süreç olarak değerlendirmiyor. Ama pratik siyasette gözlediği ahlaki zaafın, tarafgirliğin, dini siyasi bir taraf haline getirmenin risklerini bizzat müşahade ettiği için de şeytandan istiaze eder gibi bu tür bir siyasetten Allah'a sığınıyor. Çünkü bu tür bir siyaset insanları dinden uzaklaştırıyor. Dini siyasal bir görüş haline getiren, o siyasal görüş benimsenmediğinde insanları dinin dışında bırakan siyasi farklılaşmayı, dini iltizama dönüştüren bir yaklaşımı reddediyor. Bunun sıkıntılarına dikkat çekiyor.

Bir diğer önemli nokta şudur: Tarafgir bakış açısı... siyasette tarafgirleşmenin beraberinde getirdiği ahlaki problemler ki buna II. Dünya Savaşı'ndaki örneklerle açıkça yer veriyor. Siz savaşan tarafları izleyip güncel siyaseti takip ederken, yanlış olana taraftar olursanız, zulme taraftar olursanız farkında olmadan. Siz de onları işlemiş gibi olursunuz diyor Bediüzzaman. Amerika'nın başını çektiği blokla Nazi Almanyası arasındaki çatışmada taraf olduğunuzda, o blok tarafgirliğe dönüşürse, orada ciddi bir risk var. İki tarafın da işlediği, hangi tarafta olursanız olun, zulmlere taraftar olma riski var. Bundan sakındırıyor Bediüzzaman. Bizim hayalimizi, tasavvurumuzu meşgul etmesi gereken ana amacın siyasal alanda olmadığını -çünkü siyasal alan bir sonuçtur- söylüyor. Biz bireysel olanı ve toplumsal olanı inşa etmedikçe, bunu hazırlamadıkça, buradan dini nitelikli siyasal alan üretemezsin. Bireysel olanı inşa edeceksiniz. O bireysel olan elbette ken-

disini aile ölçeğine, topluma da, kamusal alana da taşıyacaktır. Ama insanların kalplerinde İslâm imanı zedelenmişse, iman ciddi bir saldırıya maruz kalmışsa, sizin bunun üzerinden bir İslâmi duyarlılık geliştirmeniz hiçbir anlam taşımaz. Bediüzzaman'ın 'gayr-i mümin müslimler' tabiri bu açıdan önemlidir. Abdullah Cevdet aslında Bediüzzaman'ın yakından tanıdığı birisi. Bediüzzaman'ın bazı eserlerini de yayınlayan birisi. Kürt olması hasebiyle de bir ilişkisi var. Abdullah Cevdet'in yapmak istediği şey biyolojik materyalizm ile İslâm'ın bir takım sosyal ve siyasi unsurlarını birleştirmek. Meselâ meşveret, şura, sosyal adalet gibi... Abdullah Cevdet turnak içinde bir İslâmcı; ama gayr-i mümin bir İslâmcı. Bu Bediüzzaman'ın uygun gördüğü birşey değil. Başka örnekleri de görebilmemiz mümkün. Dolayısıyla mesele siyasal değil, siyasal alan bu açıdan öncelik taşımıyor. İman yoksa, siz istediğiniz kadar zekatı savunun, faize karşı çıkın, hiçbir değer taşımaz. Allah yasakladığı için karşı çıkmanızdır önemli olan, Allah emrettiği için yapmanızdır. Eğer bu öyle değilse hiçbir değeri yoktur bunun. Siyasal olanın iman ile ilişkisini kurmadığınızda bir değer taşımıyor.

Mümin Allah ile kurduğu ilişki üzerinden toplumsal ve siyasal olana bakar. Bediüzzaman bu ilişkiyi çok canlı bir şekilde eserleriyle ortaya koyuyor. Eserleriyle ortaya koyuyor ve bu bağı yeniden tesis ediyor. Dolayısıyla, aslında sekülerleşme dediğimiz süreçte ortaya çıkan ve kamusalın ya da Allah ile olan ilişkisini koparanı yeniden baştan ve çok temelden inşa ediyor. Her şey ona intisab ile başlar. Yani insanın insan, vatandaş ve birey olarak en önemli vasfı niteliği kul ve mü'min olmasıdır. Mü'min olma vasfının bir türevi olarak siz ona insan ve vatandaş olarak bakabilirsiniz. Bunlar ayrı kategoriler ama mümin açısından esas olan imandır. İman diğer alanları belirliyor. Eğer burası boş olursa, diğer alanların değeri ve önemi yok. İnsanların imanlarının ciddi bir tehlike altında olduğu, İslâm'ı yaşayamadıkları dönemde siz siyasi alan üzerinde ne gerçekleştirebilirsiniz ki... bu hiçbir anlam taşımıyor. Bediüzzaman'ın % 60-70 kriteri de bununla ilişkili. Böyle bir toplumda, dinin siyasal bir hareket olarak ortaya çıkması ile dinin bütünlüğü bir partinin temsil ettiği bir ideoloji haline dönüştürecektir ki, dinin bütün insanlara hitap etme, Allah'a kulluk etme, ibadet etme gibi bir espirisi ortadan kalkacaktır. Dinin amacı iktidar değildir ki. Dinin amacı Allah ile kurduğumuz kulluk ilişkisinin irade olarak, gönüllü bir şekilde ve tahkiki bir şekilde ortaya çıkmasıdır. Bu olmadan sizin siyasi alana yönelmeniz hiçbir anlam taşımaz. Hiçbir karşılığı da yoktur. Dolayısıyla Bediüzzaman'ın üç dönemde siyaset ile kurduğu ilişki bütünüyle imani merkezli bir ilişkidir. Eski Said dönemine de ayrı bir parantez açmak, o dönemin şartlarını unutmamak gerekiyor.

Özellikle Bediüzzaman Said Nursî'nin siyaseti yönlendiren bir fonksiyon üstlendiğini vurguladınız. Peki şu andaki mevcut durumda, Nur talebeleri Bediüzzaman'ın üstlendiği bu fonksiyonu yerine getirebiliyorlar mı?

Nur talebelerinin siyasetle kurduğu ilişkinin önce olumlu taraflarına bakalım. Türkiye'de aslında siyasal İslâmcı bir çizginin aşırılıklarından ve olumsuzluklarından arınmasında Nur talebelerinin bir tesiri olduğunu

Mümin Allah ile kurduğu ilişki üzerinden toplumsal ve siyasal olana bakar. Bediüzzaman bu ilişkiyi çok canlı bir şekilde eserleriyle ortaya koyuyor. Eserleriyle ortaya koyuyor ve bu bağı yeniden tesis ediyor.

Siyasetin ruhban sınıfının belirleyici olduğu teokratik arka planının dışına çıkarak halkın artık belirleyici olduğu alana taşınması, demokratik olarak tanımlayabileceğimiz bir süreç.

düşünüyorum. Türkiye’de siyasal İslâmcı hareketin hiçbir zaman şiddetle ilişkisi olmamıştır. Bu çok önemli bir şey. Diğer bütün siyasal hareketlerden farklıdır. Demokrasiyle kurduğu ilişkinin normalleşmesinde de Nur talebelerinin ortaya koyduğu pozisyonun olumlu bir etkisi olduğu kanaatindeyim. Diğer noktada, bu iktidar partilerinin, merkez sağ çizgide olarak tanımlayabileceğimiz hareketin, dini duyarlılıkların devam etmesinde ve siyasal İslâmcı hareket karşısında dini açıdan bir anlamda meşruiyetini korumasında da ciddi bir fonksiyon ifa ettiğini düşünüyorum. Bu olumlu tarafları. Ama ciddi bir olumsuzluğu da var. Nur talebelerinin siyasetle kurduğu ilişkinin zaman zaman siyasetin stepnesi olma, yedeğinde kalma, yönlendirme ve isnad noktası olmaktan çok siyasetin belirlendiği bir alan içerisinden hareket ederek siyasetin istediği meşruiyeti sağlama gibi bir nitelik kazandığını ve zaman zaman milliyetçi ve İslâmcı çizgiye yönelttiği eleştirinin partizan bir nitelik taşıdığını görüyoruz. Bu önemli bir problemdir. Nur talebelerinin siyasal bir parti üzerinden siyasi bir renk, bir pozisyon ortaya koymaları her zaman bence sıkıntı oluşturur. Bugün de iktidar ve siyasetle kurduğu ilişkilerin canlandırılması, İslâmi duyarlılıkların siyaset tarafından öncelenmesi ve dolayısıyla buna talep veren bir siyaset üretilmesi açısından olumlu; ama bu olumluluk üretilirken bazı gruplarda görüldüğü gibi güçlü olanın rengine bürünme, onun dilini kullanma, ona meşruiyet kazanma, tırnak içinde, onun yedek lastiği haline gelme gibi problemlerle bir ilişki biçimi diye düşünüyorum. Muhalefet etme biçiminde de bir problem olduğu kanaatindeyim. Muhalefet etme biçiminin, artık kendisini tarafgir olarak niteleyebileceğimiz bir siyasallaşma biçiminde ortaya koyduğunu, ilkelere üzerinde güzel sözle ve hikmetle doğruya yöneltme şeklindeki bir niteliği kaybederek tamamen siyasal bir çizginin bağınaz bir savunuculuğuna dönüştüğünü görüyoruz. Dolayısıyla eğer Nur talebeleri tabirini kullanacaksak, onların Risale metinlerini zamana uyarlama konusunda ciddi sıkıntıları olduğunu, yerleşik çıkarılardan bağımsızlaşarak metin üzerinden bir okumayı henüz sağlıklı bir şekilde gerçekleştiremedikleri kanaatindeyim.

Din ve siyaseti çatışma haline getiren nedir? Tarihsel arka planıyla birlikte değerlendirebilir misiniz?

Elbette, Batı tarihi; Hristiyanlığın sosyal ve siyasi taleplerini ve bu alandaki iktidarını ortadan kaldırarak laikleşmeyi gerçekleştirmiştir. Batı’daki laikleşme, Hristiyanlık ve kiliseyi biraz birbirinden ayırmak gerekiyor tabii. Katolik bağlamında düşündüğümüzde, ruhban sınıfının iktidarını ortadan kaldırılması şeklinde bir durum siyasetin demokratikleşmesi olarak ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla siyasetin ruhban sınıfının belirleyici olduğu teokratik arka planının dışına çıkarak halkın artık belirleyici olduğu alana taşınması, demokratik olarak tanımlayabileceğimiz bir süreç. Ama bu kendi içerisinde laikleşme. Eğer katolik bağlamda düşünersek sosyal sınıfların, klanikler ve laikler şeklinde ayrıldığını görürüz. Klaniklerin yönetici olduğu ve onların ruhban sınıfına mensup olmayan, sade hristiyanların da laikleri oluşturduğu bir yapılaşma ve tabakalaşmadan, tehlikenin artık yönetici olmaktan çıktığı, iktidar tekeline kaybettiği, halkın laiklerin iktidarı belirleyici olduğu bir

süreçten bahsediyoruz. Bu elbette bir sınıfsal çatışma. Ruhban sınıfın bir sınıf olarak ve iktidar tekeli kaybetmesi ve halkın iktidarı sahiplenmesi olarak ifade edebileceğimiz bir süreç. Batı'daki demokratikleşme ve aynı zamanda laikleşmeyi açıklayan bir süreçtir. Ama laikleşmeden farklı olarak bir de sekülerleşme söz konusu. O sekülerleşme sadece ruhban sınıfının ya da kilisenin iktidarını ortadan kaldırmakla ilişkili değil, dinin kamusal alanı belirlemedeki rolünün sorgulanmasıyla ilişkilidir. Giderek iki tür sekülerleşme olduğunu görüyoruz. Bir, sekülerleşme olarak; sekülerleşme dini sosyal bir kurum olarak kabul etmesiyle, onu da siyasi kararı verme sürecinde sadece belirleyicilerden bir unsur olarak değerlendiren, ona asıl tekel ve referans olma niteliği atfetmeyen bir yaklaşımın ortaya çıktığını görüyoruz. İkinci olarak, Fransa'daki çatışmacı yaklaşım ise dinin toplumsal ve siyasal görünümünü reddeden, hem bireysel düzeyde de bunu görmek istemeyen bir yaklaşım. Dolayısıyla, eğer siz pazar ayınlarına gidiyorsanız devlet memuru olamazsınız. Çok ama çok sayıda kilisenin yok edildiği, ruhban sınıfı mensuplarının ortadan kaldırıldığı bir süreçten bahsediyoruz. Bu ciddi bir çatışma. Dolayısıyla 1905 laiklik yasası Fransa'da din ve vicdan hürriyetini sağlayan bir yasadır. Aslında üçüncü olarak bu, demokrasinin aşırılıklarını törpüleyen, din ve vicdan hürriyetini laikçi saldırılara karşı koruyan bir çerçeveyi beraberinde getirmiş. Dolayısıyla Batı'nın modernleşme tarihi demokratikleşme ve laikleşme hem de sekülerleşme şeklinde ortaya çıkmıştır. Ama burada Hristiyanlık, önemli ölçüde beşerileştirildiği için hakim olan gücün yoğunluğuyla kendini gösterir. Çünkü Hristiyanlığın ilk döneminde Hristiyanlık siyasete ilgisizdir "Sezar'ın hakkı Sezar'a, Tanrı'nın hakkı Tanrı'ya diyen" bir anlayışa sahiptir. Ama beşinci yüzyılda Roma, Hristiyanlığı resmi bir din olarak benimsedikten sonra Hristiyanlık paganlaşırken bir taraftan iktidarın merkezine taşındığında, bu defa iktidarı yavaş yavaş belirleme noktasına gelen, iktidarın üzerinde hak talep eden bir konuma gelmiştir. Nasıl? Allahü Teala'nın iki kılıcı var; biri maddi kılıcı, biri manevi kılıcı. Manevi kılıcı kilise kullanıyor. Maddi kılıcı da işte prens, kral kullanıyor. Ama on birinci yüzyıldan itibaren Hristiyan monarşisi ve aforoz kurumunun da ortaya çıkmasıyla birlikte artık bütün kılıçlar Tanrı'ya ait olmuş. Tanrı o iki kılıcı da artık Papa'ya ve ruhban sınıfına vermiştir. Papa kullanılması için prence vermiştir Prens bunu kullanabilmesi Papa'nın techizine bağlıdır. Yani eğer Papa sizi kutsamıyorsa, siz yönetim hakkınızı kaybedersiniz. Nitekim İngiliz Kralı Henry ile Papa arasındaki çatışma da bununla ilişkili. Dolayısıyla Hristiyanlık reform hareketi sonrasında zaten dünyevi bir yorum olarak ortaya çıktığı için yeniden dünyevi bir yoruma tabi tutulmuş ve siyaset üzerinde talepleri olmayan zorlama bir niteliğe bürünmüştü. Bu Hristiyanlığın ahlaki ve siyasi taleplerinden vazgeçtiği anlamına gelmiyor. Örnek; yakın zamanda Yunanistan'da yaşadığımızı -tabii Ortadoks, Protestan ve Katolik ayrımlarını gözetmek gerekiyor- bir örnek olarak vereyim. Nüfus cüzdanlarının din hanesinin kaldırılmasına Ortadoks mensupları şiddetle muhalefet etti. Yunanistan'da bu çok büyük bir siyasi tartışma konusu oldu. Çıkarıldı sonunda; ama kilise bu konuda çok aktif bir tavır ortaya koydu. Kürtaj, boşanma konusunda Katoliklerin bu hareketleri devam etti. Ama belli konularda -homoseksüellik konusunda- tes-

Hristiyanlık reform hareketi sonrasında zaten dünyevi bir yorum olarak ortaya çıktığı için yeniden dünyevi bir yoruma tabi tutulmuş ve siyaset üzerinde talepleri olmayan zorlama bir niteliğe bürünmüştü. Bu Hristiyanlığın ahlaki ve siyasi taleplerinden vazgeçtiği anlamına gelmiyor.

*Ruhban sınıfının
ürettiği bir din
olduğu için
Hristiyanlık
yorumlarının
zaman içerisinde
farklaştığını
görüyoruz.*

lim bayrağını çekmiş durumda. Dolayısıyla dinin dünyevileşmesi açısından baktığımızda reform sürecinin Hristiyanlığı büyük bir yenilgiye uğrattığını görebiliyoruz. Ama Hristiyanlığın toplumsal ve siyasi alanı belirleme konusunda bir talebi olmadığından kaynaklanmıyor bu. Hristiyanlığın tarihi olarak bir otantik kaynağını kaybetmesi, yitirmesi, ilk Hristiyanlıkla olan bağının ortadan kalkması ve ruhban sınıfının ürettiği bir din haline dönüşmesi ile yakından ilişkili bu durum. Ruhban sınıfının ürettiği bir din olduğu için Hristiyanlık yorumlarının zaman içerisinde farklılaştığını görüyoruz. İktidara karşı tamamen kayıtsız duran bir Hristiyanlık da gördük. Yahudilik mezhebinden örnekle hareket edelim. Yahudileri peygamber katili olarak gördükleri için tarih boyunca sürekli katliamlara uğratan bir Hristiyan pratiği gördük. Ama o Hristiyan siyonistleri de görüyoruz. İsa Mesih'in yeniden dünyaya gelip krallığını kurabilmesi için Ortadoğu'da bir siyonist devlet olmasının zorunlu olduğuna inanan çok güçlü bir Hristiyan evanjelist de görüyoruz. Dolayısıyla hristiyanlık fazlasıyla dünyevi bir kurum halinede dönüştü bu süreç içerisinde.

İslamiyet hiçbir zaman böyle bir kimliğe sahip olmadı. İslâmiyet'in temel metinleri ortada. Kişilerin bunu ortadan kaldırma gibi teşebbüsleri olmuşsa da başarması söz konusu değil. Ama bu şu anlama gelmiyor. İslam'ın yerleşik düzen üzerinden yorumlarının ortaya çıkmadığı anlamına gelmiyor. Bilakis bunu görüyoruz. Mesela hilafet tartışmalarına girmeyeceğim; ama hilafetin Kureyşli olması meselesiyle İmam-ı Gazali'nin getirdiği yoruma baktığımızda, Kureyşli olmasının yetmediğini Abbasi olması gerektiğini söylüyor. Niye? Abbasi halifesinin Şii hilafet karşısında korunması gibi bir risk söz konusu. O yüzden Abbasi olmayanın halife olamayacağı gibi bir yorum da getiriyor bu hadise. Yerleşikliği koruma espirisini taşıyor bu. Şimdi bu tamamen tarihi şartlar içinde ortaya çıkmış bir bakış açısı. Bunu siz evrenselleştiremezsiniz 'İslâm böyle diyor,' diyemezsiniz mesela. İslâm'ın temel esasları ortada olmakla birlikte bunun anlaşılma biçimi tarihseldir ve dönemlere göre değişmiştir. Sonuçta Müslüman toplumlarda saltanat ortaya çıkmıştır. İslamiyet'te çatışma şu anlamı taşır: Bediüzzaman'ın da ifade ettiği gibi ulema sınıfının devletle eklemlendiği ve devletin ihtiyaçlarına göre içtihat yaptığı ya da görüş geliştirdiği bir yapıdan bahsediyoruz. Söylem düzeyinde İslâmiyet her zaman bir meşruiyetin referansı. Ama uygulamada hiç de böyle değil. Hani "orduya selam bütçeye devam" ifadesinde olduğu gibi. Tanzimat Fermanı'nda olduğu gibi, şer-i şeriften uzaklaştığımız için son 150 yıldır bu kadar büyük sıkıntılarla karşılaştığımızı söyler. Ama sonra şer-i şerife mugayir bir sürü düzenlemeyi de peş peşe sıralar mesela. Ama söylem düzeyinde kaynağı hep İslâmiyet'tir. Mesela faiz uygulaması... Osmanlı'da faiz uygulamasında %20'lik standart uygulaması vardır. Çok ciddi bir para hukukları tartışması da vardır. Yerleşik düzeni koruyacak şekilde bu devam ettirilmiştir. Ama İslâmiyet her zaman ailede de, toplumda da, siyasal alanda da meşruiyetin referansıdır. Ama siz hîle-i şer'iyelerle başka şekillerde İslâmi hükümleri zamanın ilcaatına göre ve kendi çıkarlarınıza göre yumuşatıp yorumlar getirebiliyorsunuz. Fakat doğrudan İslâmiyet'in meşruiyetine yönelik hiçbir sorgulama olmamıştır, olamaz. Türkiyedeki laikleşme doğrudan İslâm'la hesaplaşmaya girmiştir; ama İslâmiyet'in otantik metinlerinin ortada olması ve çok güçlü bir gelenek

üzerinden gelmesi ve İslâm'ın gelenekle hemhal olarak toplumla içselleşmesinden dolayı, çok radikal dindışılaştırıcı programlar uygulanmasına rağmen İslâm hayatta kalmıştır ve varlığını sürdürmüştür. İslam Hristiyanlığın Batı'da aldığı biçimi hiçbir zaman almamıştır Türkiye'de.

Türkiye dışındaki toplumlarda?

Türkiye dışındaki toplumlarda ise İslâmiyet hiçbir zaman siyasi meşruiyetin referansı olma özelliğini kaybetmemiştir. Sembolik bir örnek; anayasaların çoğunda laikliği telaffuz eden çok az sayıda Müslüman ülke vardır anayasasında. Genel olarak İslâmiyet'in resmi din olma özelliği korunur. Hukukun birinci referansı olma vasfı zikredilir. Türkiye'deki sekülerleşme sürecinin İslâm'ı algılama konusunda ve yaşama konusunda önemli etkileri tabiki oldu. İslâm'ın siyasal alanla ilişkisini Batı'da ortaya çıkan Hristiyanlık- siyasi otorite ilişkisi üzerinden okuyamayız.

Dünya genelinde dinin siyasi bir olgu olarak kullanılması ile oluşan bazı gruplar ve faaliyetler var. En yenisi IŞİD. Bunu nasıl değerlendirmek gerekir? Bediüzzaman Said Nursi'nin bu oluşumlara bakışı nasıldır?

Aslında Batı'da da din siyaset ilişkisi açısından durum biraz farklıdır. Mesela Amerika'da din her zaman siyasi meşruiyetin bir parçası olmuştur. Din kutsal alanın belirleyicisi olma vasfını hiçbir zaman yitirmemiştir Amerika'da. Ama tek belirleyici değil. Siz dini duyarlılıklarınızdan hareketle bir siyasi hareket geliştirebilirsiniz; ama münhasıran sadece din temelinden bağlayıcı bir kural dayatamazsınız, empoze edemezsiniz. Amerika'da kampanyalarda din her zaman önemli bir unsur olma vasfını devam ettiriyor. Bugün ise Müslümanların İslâmi seküler rejimlere dönük tepkilerinde bunu siyasallaşan bir tehdit üzerinden ifade etmelerinin çok çeşitli boyutları var elbette. Müslüman dünyanın sorunu, eski sömürge güçlerine vekalet eden yönetimlerin eliyle sömürülmeye devam etmesi. Hiçbir zaman kendi iradelerinin siyasi alanı belirlemeye izin verilmemesi. Aslında Müslüman toplumların demokratikleşmesinin engellenmesi. Kaynaklarının yönetici otokratik elitlerle paylaşarak sömürülmeye devam etmesi, Müslümanların her zaman Batı'yla ilişkisinin problemleri bir hale gelmesine yol açmıştır. Tabi Batı biliminin materyalizm şeklinde kendisini ortaya koyarak İslâm iman esaslarıyla çatışmada olması önemli etkidir. En önemlisi de Batılı hayat tarzının sadece insanın dünyevi rahatına ve zevklerine odaklanan yaklaşımlarının Müslüman toplumlardaki görünüşleri, Batı medeniyeti ile Müslümanlar arasında her zaman ciddi bir mesafenin ortaya çıkmasına yol açtı.

Bediüzzaman'ın yaklaşımıyla şu an eski dönemde değiliz. Küresel bir çağda yaşıyoruz, herkes ile ilişkili ve ilişki kurabilecek şekilde bariyerleri aşabiliyoruz. Dolayısıyla bedevilik olarak adlandırdığı böyle bir dönemde ilişki kurma biçiminin artık asla şiddet üzerinden gelişmeyeceğini, bu yüzden de Müslümanların kendi aralarında birbirlerine karşı asla şiddet kullanamayacağını, adavet besleyemeyeceğini, muhabbet üzerinden bir ilişki geliştirerek yanlılıkları için sadece üzelebileceğini, imandan gelen bir şefkatten dolayı ve dolayısıyla

Müslüman toplumların demokratikleşmesinin engellenmesi.

Kaynaklarının yönetici otokratik elitlerle paylaşılarak sömürülmeye devam etmesi, Müslümanların her zaman Batı'yla ilişkisinin problemleri bir hale gelmesine yol açmıştır.

Dahilde Müslümanlar birbirlerine karşı şiddet kullanamaz, birbirini tahkir edemez. Müsbet hareket üzerinden gidiyor. Selefi ya da Şii çizgide ortaya çıkan şiddete dayalı siyasallaşmalar, Müslümanlara zarar veriyor. Onları Batı'nın etkisine daha açık hale getiriyor.

bu yanlışlığı giderebilmek için son derece yapıcı bir dil ve yapıcı yaklaşımla ilişki kurabileceklerini söylüyor. Gayri müslimlerle ilişki kurmak açısından ise müteceviz olmayan, saldırgan olmayan, dalalet ehline karşı tamamen ikna dilinin kullanılması gerektiğini söylüyor. Onların yanlışlıklarına karşı cehennem azabı kafidir, diyor. Dolayısıyla ona göre ilişki, manevi cihad üzerinden kurulması gereken ilişkidir. Aslında bütünüyle böyle bir ilişki biçimi çiziyor. Sadece müteceviz bir dinsizlik şeklinde ortaya çıkan durumlarda savunmaya dayalı bir maddi cihada alan bırakıyor. Ama onun dışında esas itibarıyla bugün yaşadığımız çağda diyaloga ve iknaya dayalı bir ilişki biçimi kuruyor. 'Manevi cihad' üzerinden ve 'müsbet hareket' üzerinden hareketle esas alınması gerektiğini belirtiyor. Şiddet üzerinden ortaya çıkan İslami hareketleri tasvip etmiyor. Dahilde Müslümanlar birbirlerine karşı şiddet kullanamaz, birbirini tahkir edemez. Müsbet hareket üzerinden gidiyor. Selefi ya da Şii çizgide ortaya çıkan şiddete dayalı siyasallaşmalar, Müslümanlara zarar veriyor. Onları Batı'nın etkisine daha açık hale getiriyor. Batı her zaman maddi açıdan daha güçlü olduğundan Müslümanlar bir kırık el ile yumruk atmaya çalışıyorlar. Bu yaklaşım maalesef problemleri bir yaklaşım ve cihadın da maalesef terörle ilişkilendirilmesi gibi bir sonuç doğuruyor. Bu grupların eylemlerinde sınır tanıması, hakikaten de teröre başvurması -onlar terör olarak görmese de- İslâm'ın insanların zihninde uyandırdığı çağrışımın kirlenmesine yol açıyor.

Türkiye'deki ahlaki dejenerasyonun siyasallaşma ile bir ilgisi var mı?

Bu zor bir soru doğrusu. Türkiyede iki farklı bakış açısı var. Biz endişeli modellerden mi hareket edeceğiz, endişeli muhafazakarlardan mı? Dindarlık parametreleri olarak neyi görüyoruz? Ahlaki yozlaşmanın parametreleri nelerdir? Şunu belki hatırlamakta fayda var. Bediüzzaman'a sorulan bir soru var: Meşrutiyeti anlatırken, meşrutiyetin fenalıklarından bahsediliyor, bazı uygulamalardan yola çıkılarak sorular soruluyor. Bediüzzaman bu tür uygulamaları, eskiden bu daha fazlaydı aslında; ama istibdad bunu perdeliyordu, açığa çıkmasını engelliyordu. Şimdi açığa çıktığı ve şeffaflaştığı için biz bunu meşrutiyetten biliyoruz. Bu Meşrutiyetten kaynaklanmıyor, daha önce var olduğu için devamı gibi..., bağlamında bir cevap veriyor. Dolayısıyla bu iktidarın politikalarıyla doğrudan ilişkili bir durum değil diye düşünüyorum. Bu seküler düzenin devamı. Çünkü biz hakikaten küresel bir dünyada yaşıyoruz. Artık Batı ile ilişkiye girmek için Batı'ya gitmek gerekmiyor. Düşünün internet ve televizyon aracılığıyla Türkiye'nin en uca köşesine bile her türlü görsel ve işitsel medyanın ulaşabildiği bir ortamda güçlü bir iman temeline sahip olmayan, nefsinin eğilimlerini bu anlamda terbiye etmeyen insanların bir anda her türlü mesaj ile karşılaşmaları ve her şeye erişebilmelerinin inanılmaz kolay hale gelmesi toplumu aslında bir ahlaki şokla karşı karşıya bıraktı. Her türlü ahlaki sapmanın çok şekilde görünebildiği, okunabildiği bir ortamla karşılaştık. Türkiye internete dünyada ulaşımın en yüksek olduğu ülkelerden biri. Bu açıdan Türkiye'de ortaya çıkan bir takım ahlaki olumsuzlukları bu noktalardan okumak gerekiyor. Siyasal iktidar bunu teşvik eden bir politika geliştirmedeği halde bu böyle oluyor. Aslında bunları kontrol etmeye, denetlemeye, bir ölçüde de düzen-

lemeye, düzeltmeye çalışan politikalar üzerinde çalışıyor; ama bu çok sonuç bulmuyor. Çünkü toplumsal siyasal üzerinden inşa etmek çok zor birşey. Aile içi şiddet ve boşanma var. Türkiye’de boşanma sayısı ciddi rakamlara ulaştı. İnsanlar artık birbirlerini tolere etmiyor. Daha önce kol kırılır, yen içinde kalırdı. Geleneğin belirlediği çerçeve içerisinde yaşayan insanlar ne kadar şiddet görseler de bunu bir boşanma sebebi olarak görmüyorlardı, tolere ediyorlardı. Ama kadının eğitim düzeyinin artması, ekonomik bağımsızlığının artmasına paralel olarak evlilik ilişkilerinin artık çok daha rahat bir şekilde sonlandırılabilirdiğini görüyoruz. Aile içi şiddetin eğitimle ilgili olmadığını da görüyoruz. Son derece eğitilmiş ailelerde çok daha fazla şiddetin olabildiğini de görebiliyoruz. Bu açıdan düşündüğümüzde, toplumun bir kesiminin ciddi şekilde ahlaki açıdan sekülerleştiğini; ama ahlaki alanın aslında iman ile ilişkili olduğunu çok net bir şekilde görebiliriz. Şunu niye yapmayacağım ben? Ahlaki olarak bunu yanlış buluyorum. Ali Fuat Başgil’in sigara örneğini hatırlayalım. Sigaranın kötü birşey olduğunu biliyoruz, ama niye içiyoruz? Çünkü irademize hakim olamıyoruz. Bilmek akli birşeydir; ama yapmak iradi birşeydir. İrademizi terbiye etmenize ihtiyaç var. Neyle terbiye edebilirsiniz? Çok güçlü bir imani bağlanma içerisinde olmanız gerekir. Allah ile kurduğunuz bir ilişki o zaman pratiğe yansır. Şu günahı işliyorum ben, hani bazen çok sevdiğimizizin hatırına bir takım şeyleri yaparsınız veyahut yapmazsınız, niye? Onun hatırı bizim için çok önemli. Herşeyi borçlu olduğumuz bir yaratıcı ile intisap ilişkisi kuruyorsak, bu ilişkiyi de kendi günlük hayatımıza taşıyabilme becerisini, kabiliyetini ortaya koyabiliyorsak o zaman olumsuzluklar karşısında bir tavır geliştirebiliriz. O zaman başkasının dalaleti bizim hidayetimize zarar vermez. Ama eğer siz bu imani donanıma sahip değilseniz, kişi kendisini Müslüman olarak tanımlasa da her türlü ahlaki sapmayı onda görebilirsiniz. Bu meselenin siyasi olmaktan ziyade farklı alanlara işaret ediyor. Bu bağlamda Nur talebelerinin yoğunlaşması gereken çok daha önemli meseleler var diye düşünüyorum.

Yani devlet ahlaki yozlaşmanın tek sebebi olarak gösterilemez diyebilir miyim?

Devlet dindar bir nesil yetiştiremez. Böyle bir fonksiyonu da olamaz. Demokratik bir devlette devlet dindarların dinini yaşaması ve dinin toplumsallaşması önündeki engelleri kaldırır. Kamusal alanı çoğul bir şekilde etkileşime açık hale getirebilir. Bunu yaptıktan sonra devletten daha fazla birşey beklemek gerekmiyor. O zaman aslında bizden kaynaklı ihmallerden söz edebiliriz. Kendisini dindar olarak gören, dindar bir grupla ilişkilendiren insanların yerine getirmesi gereken fonksiyonları belki de ihmal ettiğini düşünebiliriz.

Son olarak, Bediüzzaman Said Nursi’nin din-siyaset ve devlet ilişkileri açısından ortaya koyduğu tecdid nedir?

Tecdid boyutunda düşünecek olursak, siyaseti temel bir öncelik alanı olmaktan çıkarmış olması evvela en temel noktadır. Çünkü ittihad-ı İslâm

Devlet dindar bir nesil yetiştiremez. Böyle bir fonksiyonu da olamaz. Demokratik bir devlette devlet dindarların dinini yaşaması ve dinin toplumsallaşması önündeki engelleri kaldırır. Kamusal alanı çoğul bir şekilde etkileşime açık hale getirebilir. Bunu yaptıktan sonra devletten daha fazla birşey beklemek gerekmiyor.

çizgisinden gelen ve siyasal İslâmcılık olarak adlandırabileceğimiz çizgi meseleyi siyasi olarak tanımlıyor. Mesele siyasi değil sekülerleşme. Çok boyutlu, çok kalın, çok yönlü, insandan, hayat ve kainat algısı üzerinden başlayan bir süreç... Siz bilimsel materyalizmin saldırısı altında olan, dolayısıyla inancı sarsılmış, Allah ile kurduğu ilişki konusunda ahiretle ilgili soruları olan bir insanın dini yaşama biçimini göz ardı ederek, bunları yok sayarak siyasal alanı din üzerinden inşaa etmeye çalıştığınızda bu hiçbir anlam taşımıyor. Dolayısıyla Bediüzzaman'ın siyasal alanı değil, imani olana öncelik koyması zaten en temel tecdit boyutunu oluşturuyor. Bunun toplumsal ve siyasal alana yansımaları konusunda ortaya koyduğu müsbet anlamda 'manevi cihad' bunun ikinci bir boyutunu oluşturuyor. Üçüncüsü de geleneksel olarak miras aldığımız İslâmi siyasal kavram ve kurumları aslında yeniliyor. Bunu çok net bir şekilde görebiliyoruz. Mesela "zamanın cemaat zamanı" olduğunu söylediğinde bize ne söylüyor. Artık hilafetin şahsi bir kurum olamayacağını söylüyor. Hilafeti Müslüman çoğunluklu toplumdaki bir yönetim olarak düşünelim. Hilafet deyince şahıslştırıyoruz, kişiselleştiriyoruz. Kişiselleştirme üzerine düşünüyoruz. Hayır, bu bir yönetim fonksiyonu. Devletin adalet, emniyet, emanet, şura ve biat gibi kurumlarını bugünün şartlarına uyarlayarak yeniden ortaya koyuyor. Şûrayı, pekala, parlamento olarak görebiliyor Yeni Osmanlılar gibi. Yeni Osmanlılar da böyle bir yorum geliştirmişlerdi. Biati, seçim ve seçim sonucunda ortaya çıkan rıza olarak tanımlıyor. Biat sonuçta rıza kavramıdır. Anlaşmayı ifade eder. Dolayısıyla bu anlamda yorumluyor ve yeniliyor, hem de şahsi olmaktan çıkarıyor. Bunlar çok önemli şeyler. Ehliyet kavramına yüklediği anlam da böyle. Bu açıdan baktığımızda çağı iyi okuduğunu görüyoruz. Ama çağı iyi okurken İslâm üzerinden de okuyor. İslâm'ı okurken de aslında zamanın ilcaatına tabi olan unsurları çok fazla gözetiyor ve bunları da yansıtıyor düşüncelerinde. Bu açıdan baktığımızda, siyasete bakışında da geleneği bütünüyle yeniden üretmenin ötesinde, geleneği içinde yaşanan şartlarda yeniden yorumlama gibi bir pozisyonda olduğunu görüyoruz.

